

Kleine Vliegenvanger in voorjaar in binnenland, in najaar langs de kust

Er zijn niet zo veel vogels die in Europa broeden en in India-Pakistan overwinteren, maar de Kleine Vliegenvanger is er één van. In de trektijden worden ze ook in Nederland gezien.

Om het voorkomen te beschrijven zijn de databases gecombineerd van Sovon (Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels), Waarneming.nl, Trektellen.nl, Vogeltrekatlas.nl en de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (soort werd beoordeeld in 1977-78 en geregistreerd in 1979-88; overzichten in Limosa). Na het zo goed mogelijk uitfilteren van dubbele waarnemingen en het samenvoegen van vervolgwaaarnemingen bleven 724 gevallen over. Tenzij anders aangegeven wordt hierna de periode 1980-2019 besproken (646 gevallen). De gecombineerde database is ongetwijfeld niet volledig maar geeft een goede indruk van het voorkomen in de afgelopen 40 jaar.

Herkomst

Kleine Vliegenvangers broeden van het noordoosten van Duitsland tot in West-Siberië (waar de verspreiding aansluit op die van de Taigavliegenvanger). De noordgrens loopt door Finland en Zuid-Zweden, de zuidgrens vanaf de Alpen naar de Balkan en Noord-Iran. De Europese broedpopulatie omvat 6,5-10,5 miljoen paren met vermoedelijk toenemende tendens (Birdlife.org). De meest nabije broedpopulatie, in Duitsland (1400-2200), kent echter een afname sinds eind jaren negentig (*Atlas Deutscher Brutvogelarten*).

Vogels die in het voorjaar in Nederland opduiken, zijn waarschijnlijk op trek naar de broedgebieden te ver 'doorgeschoten'. Ook later in het jaar zal het wel Europese broedvogels betreffen, hoewel er geen ringterugmeldingen zijn die dat aantonen. Van de in totaal 129 in Nederland geringde vogels, waarvan de eerste (4) al in 1935, werden er drie teruggevangen op dezelfde ringbaan (Vogeltrekatlas.nl). Een eerste-winter vogel die op 10 oktober werd gevangen in Schotland, was vijf weken eerder geringd in Finland (*Migration Atlas*).

Territoriale mannetjes

Er zijn enkele historische meldingen van broedende Kleine Vliegenvangers, waaronder serieus klinkende gevallen bij Overveen in 1983 (voedseltransport naar nestholte in beuk; Vogeljaar 31: 201) en in 1989 bij De Steeg op de ZO-Veluwe (vliegvlug

jong gevoerd door ouders; Limosa 63: 114-116). Een compleet gedocumenteerd en ook gefotografeerd geval ontbreekt echter tot op heden. Langdurig zingende, vaak nog niet-uitgekleurde, mannetjes komen regelmatig voor. Deze eeuw werden 10 'geldige territoria' bekend waarbij een (steeds ongepaard) mannetje minimaal 10 dagen zong; zes maal op de Veluwe (één in 2009, 2012, 2017 en 2019 en twee in 2018) en verder op Terschelling (2014), in het Noordhollands Duinreservaat (2014), bij Ommen Ov (2015) en Schoonloo Dr (2015).

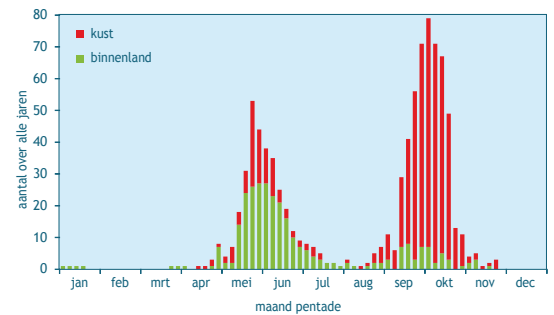
Seizoenspatroon

In het voorjaar worden de eerste Kleine Vliegenvangers meestal in april gezien (figuur 1). Uitzonderlijk zijn waarnemingen in maart (drie solitaire vogels in laatste decade) en met name januari (1-15 januari 2015 nabij Winterswijk Gl, foto's op o.a. Waarneming.nl en Dutchbirding.nl). Na een piek eind mei met een mediane datum van 24 mei, neemt het aantal snel af, al is een enkele vogel tot in juli zichtbaar. Vanaf augustus, en vooral in september, nemen de aantallen weer snel toe naar een piek begin oktober (mediane datum 3 oktober). De laatste meldingen komen uit november met als extremen de solitaire vogels op 18-23 november 2000 (Texel), 22 november 1997 (Terschelling) en 23 november 2013 (Callantsoog NH).

In het voorjaar worden de meeste exemplaren ontdekt in het binnenland (65%) en spelen de 10 km brede kuststrook en het Waddengebied een relatief kleine rol (figuur 1, 2). De mediane datum ontloopt elkaar in dit seizoen nauwelijks (binnenland 25 mei, kust 23 mei). In het najaar is de Kleine Vliegenvanger veel meer kustgebonden (88%) en verschijnen de schaarse binnenlandvogels iets eerder dan die langs de kust (mediaan 26 september resp. 3 oktober).

In België (106 gevallen en 110 vogels in 1966-2019) werden de meeste Kleine Vliegenvangers in het najaar gezien (mediane datum 5 oktober, n=94). Net als in Nederland zitten de (schaarse) voorjaarsvogels vooral in het binnenland (88%) en najaarsvogels vaker langs de kust (74%; www.belgianrbc.be). In Groot-Brittannië is

Kleine Vliegenvanger, zingende vogels blijven soms wekenlang in voorjaar hangen. Hoge Veluwe, 3 juni 2018. Foto: Martin van der Schalk

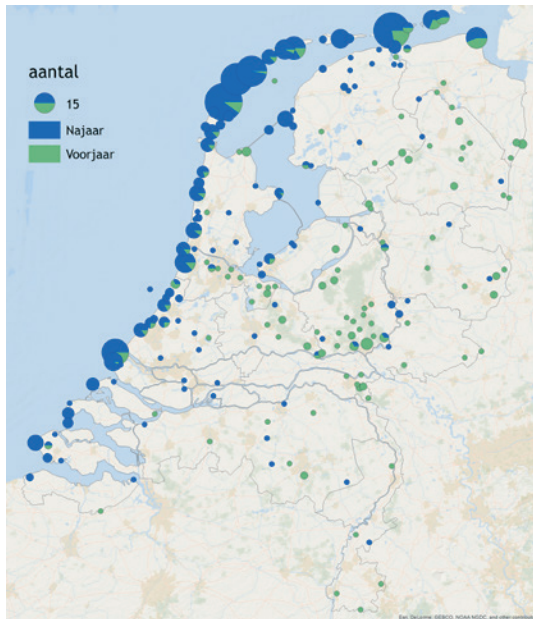
Figuur 1. Kleine Vliegenvanger. Seizoenspatroon in 1888-2019 in het binnenland en langs de kust (Waddengebied en 10 km kuststrook) (totaal aantal per vijfdaagse periode).

het aandeel voorjaarsvogels (6%) lager dan in België (14%) en Nederland (zowel 1888-2019 als 1980-2019; 27%).

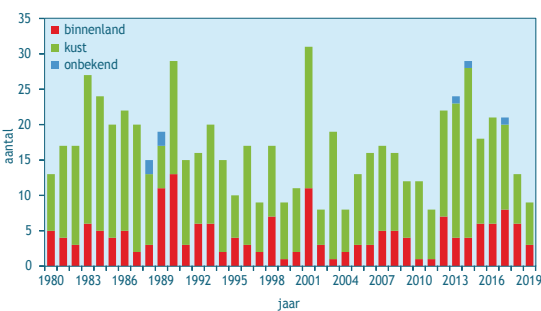
Er is wel gesuggereerd dat hardnekkige oostenwinden tijdens de trektijd bevorderlijk zouden zijn voor het aantal voorjaarsvogels (Avifauna van Nederland 2), maar dit blijkt niet uit een vergelijking van de voorjaarsgevallen in 1980-2019 met het aantal dagen wind uit de oosthoek (NO tot ZO en min. 3 Bft) in mei in De Bilt. Ook de windrichting in de dagen voorafgaand aan de ontdekking laat geen verband zien, maar gezien de afstand die de vogels in het voorjaar afleggen speelt het weer (ver) ten oosten van ons waarschijnlijk een grotere rol.

Verspreiding

Het eerste geval betrof een eerstejaars mannetje verzameld op 23 september 1888 in Den Haag. Na waarnemingen in 1933, 1935 en 1941 namen de aantallen toe in de jaren vijftig (8 gevallen), zestig (21) en zeventig (45). In 1980-2019 werden de meeste 'Kleine Vliegen' in het voorjaar gezien in Gelderland (23%, met een nadruk op de zuidelijke Veluwe), Noord-Holland (17%, o.a. regio Amsterdam-Gooi), Groningen (13%, o.a. Rottum en Eemshaven), Friesland (13%, o.a. Schiermonnikoog) en Drenthe (9%) (figuur 3). Ook in Overijssel en Zuid-Holland verschijnt de soort met enige regelmaat (7%) maar elders is het een zeldzaam-

Figuur 2. Kleine Vliegenvanger. Verspreiding in 1980-2019. Totaal per locatie, met onderscheid tussen voorjaar en najaar.

Figuur 3. Kleine Vliegenvanger. Aantal vogels per voor- en najaar (1980-2019).

heid. De relatief noordelijke verspreiding binnen Nederland past enigszins bij de noordelijke verspreiding van broedvogels in Europa.

In het najaar is de verhouding dus geheel anders met een sterke nadruk op Friesland (40%, met name Waddeneilanden) en Noord-Holland (27%, Texel en duinstreek) en in mindere mate Zuid-Holland (13%, Maasvlakte-Oostvoorne). Op Texel wordt in de meeste najaren wel minimaal één vogel gezien (28 van de 40 jaren in 1980-2019) en ook op Schiermonnikoog is dat het geval (22x).

Waarnemingen van meer dan één vogel zijn zeldzaam en dateren, opvallend genoeg, alle uit de vorige eeuw. In de complete database vanaf 1888 gaat het om 9 voorjaarsmeldingen van duo's in de jaren zeventig (1x), tachtig (3x) en negentig (5x). Ook de meldingen van tweetallen in het najaar dateren van wat langere tijd geleden: in de jaren zeventig-negentig resp. 1x, 15x en 6x.

Op 9 oktober 1991 verbleven drie vogels bij elkaar op Schiermonnikoog.

Geen recente toename

In Nederland werden in de jaren tachtig steeds vaker zingende Kleine Vliegenvangers in het voorjaar vastgesteld, ook na correctie voor variabele waarnemintensiteit (althans op de ZW-Veluwe; Limosa 1990:3). Het leidde tot speculaties omtrent toekomstige broedgevallen. De toename, deels ook zichtbaar in figuur 3, heeft daarna echter niet doorgezet. Als rekening wordt gehouden met de groei van het aantal (en de veldkennis van de) waarnemers, en de verbeterde documentatie en registratie van waarnemingen, wijzen de 'stabiele' aantallen sindsdien mogelijk zelfs op een afname van het aantal Kleine Vliegenvangers dat ons land aandoet. Dat lijkt ook te gelden voor het najaarsoptreden.

● Arjan Boele & Erik van Winden

Kleine Vliegenvanger, najaarsaantallen pieken begin oktober. Vlieland, 11 oktober 2015.
Foto: Martin van der Schalk

